

DR ZDRAVKO ANTONIĆ

Prilozi za istoriju socijalizma, 1-9, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1964-1974. str. 5360

Institut za izučavanje istorije radničkog pokreta u Beogradu, koji je u međuvremenu prerastao u Institut za savremenu istoriju, pokrenuo je još 1964. godine izdavanje svoje povremene publikacije **Prilozi za istoriju socijalizma**. Kako je to i uobičajeno, u prvom broju **Priloga...** (str. 9—10), govori se o motivima, programatskoj orijentaciji i naučnim zadacima koji se, pokretanjem ove revizije, žele postići.

Naime, još prije deset godina, konstatovano je kako je u našoj zemlji došlo do izvjesnog zastoja u izučavanju istorije međunarodnog radničkog pokreta i socijalističke misli u izvornom opsegu. Osobito se osjećalo odsustvo komparativnih istraživanja putem kojih bi se naš radnički pokret izučavao i ocjenjivao u kontekstu sveopštih kretanja i tendencija koje su dominirale u pojedinim etapama međunarodne borbe radničke klase. Nedostajali su i radovi o ulozi i značaju socijalističkih ideja, pogleda i pravaca, koji su nastajali i razvijali se posredstvom međunarodnih partijskih i sindikalnih organizacija radničke klase. Molo se pisalo o pariskoj komuni, oktobarskoj socijalističkoj revoluciji, kineskoj revoluciji, kao i o nekim aspektima našeg NOR-a i revalucije. Da bi se ova praznina otklonila i da bi se uspostavio potpuniji naučni kontinuitet između ranijih i savremenih društvenih kretanja i sagledavanja tendencija daljeg razvitka socijalističke misli, redakcija **Priloga** je široko otvorila prostor svoje nove revije i pozvala na saradnju sve naučne, političke i druge javne radnike da se prihvate pisanja naučnih i stručnih radova iz istorije marksizma i radničkog pokreta.

Shodno širokoj programatskoj orijentaciji **Prilozi**... su dobili i svoju fizionomiju. Zamišljeno je da se u njima objavljuju članci i rasprave, saopštenja, osvrti i prikazi, dokumenta i sjećanja, informacije, hronologije, bibliografije i drugi radovi.

Već u prvom broju **Priloga**... koji su izašli 1964. godine, štampani su radovi o učešću Marksa i Engelsa u revoluciji 1848/49. godine i njihovim taktičkim stavovima; osnivačkom kongresu Prve internacionale, austromarksizmu, balkanskim socijalistima, Jugoslovenskom odboru za pomoć gladnima u Rusiji, nekim osnovnim problemima sindikalnog pokreta u prvim godinama sovjetske vlasti itd.

Drugi broj izašao je povodom obilježavanja 100-godišnjice Prve internacionale, te je većina radova posvećena sagledavanju njenog idejnog nasljeđa. Objavljeni su radovi domaćih i stranih autora o uticaju i djelatnosti Prve internacionale na dalji razvoj marksizma, o stavovima Prve internacionale prema ratu, nacionalnom i kolonijalnom pitanju, o ulozi poljskog ustanka u formiranju Prve internacionale, o blankistima u Internacionali itd. U istom broju nalazi se i rasprava o odnosu Mozesa Hesa prema Marksu, kao i prilozi o životu i djelatnosti Svetozara Markovića i nekoliko njegovih, po prvi put, objavljenih pisama.

U trećem i četvrtom broju grupisani su radovi koji govore o učešću balkanskih socijalista u Drugoj internacionali, o socijalistima Jugoslovenima u Švajcarskoj, o Dragiši Lapčeviću, Filipu Filipoviću, Moši Pijade, a zatim radovi iz istorije međunarodnog radničkog i socijalističkog pokreta; o nastanku i razvoju sovjetskih radničkih deputata u Rusiji 1905. godine, Lenjinovim koncepcijama u rješavanju nacionalnog pitanja u socijalizmu, Gramšijevom dolasku na čelo KP Italije, stvaranju KP Albanije, međusobnim vezama i utjecajima Mađarske i Sovjetske republike na radnički pokret u Vojvodini, socijalno-političkim koncepcijama ruskih anarhosindikalista, kontroverzama u radničkom i socijalističkom pokretu Rusije o karakteru i ulozi sindikata i sl.

Peti broj **Priloga** predstavlja najpogodniju formu doprinosa Redakcije i autora pojedinih napisa proslavi 50-godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije i učešću Jugoslovena u ovoj revoluciji. Čitava knjiga izašla je u znaku ocjenjivanja značaja oktobarske revolucije, kao najkrupnijeg događaja u novijoj istoriji kojim je započela epoha masovnog kretanja ka socijalizmu. Piše se, npr., o istorijskom mjestu oktobarske revolucije, taktici boljševika u revoluciji, učešću internacionalista u borbi za sovjetsku vlast u Rusiji, povezanosti oktobarske revolucije i revolucionarnog pokreta u jugoslovenskim zemljama, idejnom odrazu ove revolucije u oblasti publicistike itd. U ovom broju nalazi se i veći broj raznih osvrti i prikaza koji govore o brojnim skupovima i knjigama na temu — oktobarska revolucija.

Šesti i sedmi broj sadrže dvadeset raznih rasprava od kojih se šest odnosi na istoriju NOB-e i socijalističke revolucije u Jugoslaviji, deset na istoriju međunarodnog socijalističkog pokreta u XIX i XX vijeku i četiri na istoriju socijalističkog pokreta u jugoslovenskim zemljama. Knjige upotpunjuju osvrti i informacije sa naučnih skupova, te hronologije i bibliografije o radničkom pokretu.

Osmi broj izašao je u svjetlu obilježavanja 100-godišnjice rođenja Vladimira Ilića Lenjina. U njemu su štampani radovi o Lenjinovoj borbi za dosljedno ostvarivanje revolucionarnih principa, mjestu i ulozi radničke klase i sindikata u upravljanju privredom 1919—1921. godine, a Lenjinovim kontaktima sa funkcionerima jugoslovenskog radničkog pokreta 1904—1924, o iskustvima iz oblasti ideja i prakse radničkog i društvenog samoupravljanja od Pariske komune do danas, o Lenjinovom boravku u Austriji itd.

Deveti broj predstavlja trostruku jubilarnu vrijednost, jer označava 30-godišnjicu naše revolucije, 80-godišnjicu Titovog rođenja i 10-godišnjicu izlaženja časopisa. S obzirom na to da je ovo najnoviji broj, zadržaćemo se nešto više na njegovom sadržaju. I u ovom broju susrećemo se sa već uobičajenim rubrikama: rasprave i članci, dokumenti i građa, osvrti, kritike i prikazi, hronologije i bibliografije. Sa kompozicione strane, novinu predstavlja Okrugli sto **Priloga**, gdje se govori o knjizi Pere Morače — **Jugoslavija 1941**.

U grupi — rasprave i članci — nalazi se pet radova koji se međusobno razlikuju i po problemima koje obrađuju i po vremenu na koje se odnose.

U uvodnom članku Pere Morače, Tito-strateg partizanskog rata (str. 1—44) raspravlja se, na bazi originalne arhivske građe koja se stvarala u krilu narodnooslobodilačkog pokreta, o jednom veoma složenom pitanju iz naše novije istorije. Riječ je, naime, o strategiji i taktici Komunističke partije Jugoslavije prema odbrani, okupaciji i načinu vođenja oružane i političke borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. Autor s pravom ističe, kako je KPJ, još za vrijeme trajanja aprilskog rata, preduzela čitav niz mjera (formirala Vojni komitet pri CK KPJ za čijeg je rukovodioca imenovan J. B. Tito, izdavala proglase i dr.) koje su nedvosmisleno potvrđivale da će ona, bez obzira na ishod rata i podjelu zemlje, ostati dosljedna svojoj ranijoj programatskoj orijentaciji, tj. beskompromisno se boriti protiv fašizma i agresora. Tu svoju riješenost, iza koje stoji u prvom redu J. B. Tito, Partija je saopštila i Kominterni još krajem maja ili početkom juna 1941. godine, a potpuniji koncept narodnooslobodilačke borbe iznijela je u članku »Majsko savjetovanje KPJ« objavljenom u »Proleteru« za mart-april-maj iste godine. U ovom članku kristalno jasno je rečeno da je borba protiv okupatora stvar najširih narodnih slojeva i svih naroda Jugoslavije. Jedinstvo oslobodilačke i revolucionarne borbe, za koju se zalagala KPJ, prisutno je najviše u procjeni subjektivnih i objektivnih uslova koji čine »pokretne snage za sazrijevanje revolucionarne energije masa u našoj zemlji«. U prvu grupu tih uslova uvršteni su »surovi okupatorski režim«, »još svirepije nacionalno ugnjetavanje«, »teški tereti nametnuti narodu od osvajača«, »mržnja masa prema onima koji su to prouzrokovali«, izdajstvo bivših vladajućih krugova buržoazije«, »sluganstvo i malodušnost domaće buržoazije« i »razgolićenost zločinačke nacionalne i socijalne politike prošlih režima«; a u drugu grupu, postojana i miroljubiva politika Sovjetskog Saveza na jednoj strani, i strašni pogromi i razaranja koja prouzrokuje imperijalistički rat u kapitalističkom svijetu, na drugoj strani. Za Titovo poimanje ondašnjih uslova, ističe P. Morača, bitne su dvije

stvari: »prvo da je okupacijom Jugoslavije stvoreno nesnosno stanje i da je jedini izlaz borba, i drugo, da uzroci propasti Kraljevine Jugoslavije označavaju krah buržoaskog sistema, što neminovno nameće istorijsku smjenu vodećih društveno-političkih snaga«, (str. 5). Autentični stavovi KPJ u aprilskom ratu i njen odlučan kurs na oslobodilačku borbu, odnosno na borbu »za nacionalno oslobođenje«, oživotvoreni su još više pozivom Partije na ustanak narodima Jugoslavije, poslije 22. juna 1941. godine i osudom onih koji su govorili da za to nije vrijeme, odnosno da treba čekati. U vezi s tim, Tito je pisao: »A ko će nama donijeti slobodu, ako se mi sami nećemo boriti«. Pero Morača ističe da je upravo u ovim riječima izražena bitna razlika između koncepta NOB-e, koju je zagovarala KPJ i shvatanja Kominterne o zadacima komunističkih partija u okupiranim zemljama poslije 22. juna 1941. godine.

Što se tiče izbora oružane borbe protiv okupatora, sve je upućivalo na to da to mora biti partizanski rat, jer je samo primjenom toga oblika borbe bilo moguće računati na uspjehe u sukobima sa daleko nadmoćnijim neprijateljem. Ovo gledište dobilo je svoj potpuniji smisao na četvrtujulskoj sjednici Politbiroa CK KPJ, na kojoj je i donijeta odluka da se širom Jugoslavije pristupi ubrzanijem stvaranju partizanskih odreda i razvijanju njihovih borbenih djestava. Karakter ovih odreda Tito je najpotpunije obrazložio u uputstvu pod naslovom: »Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda«, u kome je pobrojao njihove osnovne zadatke, razradio načela vojne organizacije i definisao krajnje ciljeve borbe.

Morača dalje piše o organizacijskom pomjeranju Partije iz većih gradskih i industrijskih centara na teren, u sela, o stvaranju i izgrađivanju partizanske vojne organizacije, o mobilizaciji što širih slojeva naroda u oružanu borbu, značaju stvaranja prvih oslobođenih teritorija itd. Ali u centru njegove pažnje stalno se nalazi pitanja »razvitka ustanka u obliku partizanskog rata«, čemu je i posvećen veći dio rada. Ustanak i partizanski rat, na čemu je svojevremeno J. B. Tito posebno insistirao, autor s pravom posmatra kao jedan jedinstveni i međusobno uslovljeni proces. Na jednoj strani ova uslovljenost ispoljavala se u mobilizaciji svih ljudskih i materijalnih potencijala naroda za borbu protiv okupatora, a na drugoj u pronalaženju i odabiranju takvih formi vojne organizacije koje bi omogućile vođenje dugog i iscrpljujućeg rata bez obzira na tehničku nadmoćnost protivnika. Da bi se ovo postiglo, bilo je neophodno da se kroz samu borbu izgradi takva oružana sila koja bi bila kadra i dovoljno elastična da se koristi svim ljudskim i materijalnim potencijalima na najracionalniji način i koja bi postepeno dobila sve atribute jedne jedinstvene i moderno organizovane armije. Tokom 1941. godine ova sila se ispoljavala kroz djeljstva i međusobnu povezanost brojnih partizanskih odreda u našoj zemlji. Ali, kada su veće ofanzivne operacije okupatora ukazale na izvjesne manjkavosti prvobitne ustaničke vojne organizacije, onda se prešlo na iznalaženje takvih oblika vojno-političkog organizovanja koji bi NOP-u dali trajniji karakter. Ovi oblici nađeni su u formiranju pokretnih vojnih jedinica koje su mogle da napuštaju svoju teritoriju i da ratuju tamo gdje je to najpotrebnije. Kao takve, one su uslovile i promjene u fizionomiji jugoslovenskog ratišta.

Članak dr Vuka Vinavera, KPJ i spoljna politika Kraljevine Jugoslavije 1939—1941. godine (str. 45—142) napisan je tako da predstavlja značajan prilog ovoj, inače u našoj historiografiji, malo izučavanoj tematici. Pri obradi materije autor se služio raznovrsnom arhivskom građom, onovremenom štampom i veoma obimnom stranom i domaćom literaturom. Široko rasprostrta istraživanja omogućila su dr Vinaveru da naslovljeni problem posmatra u punom njegovom obimu i sadržaju. Nakon uobičajenog kraćeg uvoda, prelazi se na obradu pojedinih pitanja od kojih svako za sebe predstavlja posebnu ocjenu. Govori se o liniji odbrane Jugoslavije od agresije fašizma 1939. godine; borbi KPJ protiv ulaska Jugoslavije u rat; Kominterni i njenom stavu prema ratu, zaostavanju sukoba između SSSR-a i zapadnih sila, proljećnoj političkoj krizi 1940. godine, početku i toku sovjetsko-njemačkog sukoba. Pri analizi autor je objektivan, a u davanju ocjena originalan. Osim što osvjetljava jedan konkretan problem, ovaj rad može dobro doći i svim onim istraživačima koji se bave proučavanjem strategije i taktike KPJ u kasnijim godinama.

U članku Sveslovenski komitet i oslobodilački rat u Jugoslaviji 1941—1942 (str. 143—175), Grigorij Mojsejevič Slavina (Moskva), potrudio se da nam prikupi i saopšti najosnovnije podatke o djelovanju ovoga komiteta i njegovim naporima na širenju istine o NOB-i u Jugoslaviji. Naime, u jeku silovitog nadiranja fašističkih armija na Sovjetsku Rusiju, u Moskvi je održan Sveslovenski miting (10—11 avgusta 1941. godine), poslije koga je formiran Sveslovenski komitet sa zadatkom da radi na okupljanju, povezivanju i bomilizaciji svih demokratskih snaga slovenskih naroda za borbu protiv fašizma, tj. za slobodu i nezavisnost. U ovom Komitetu narode Jugoslavije zastupali su Božidar Maslarić, Đuro Salaj, Ivan Regent, Radule Stijenski, Dmitar Vlahov i Velimir Vlahović. Od juna 1942. godine Komitet je dobio i svoj mjesečni časopis *Славяне* na čijim stranicama je objavljen niz članaka o NOB-i u Jugoslaviji, što je nesumnjivo doprinosilo i njenoj međunarodnoj afirmaciji.

Mirjana Pavlović u članku, Pogledi Borisa Kidriča na izgradnju jugoslovenskog samoupravnog sistema (str. 177—210) nije imala pretenzije da osvjetljava cjelokupnu stvaralačku djelatnost ovog našeg vrsnog ekonomiste, političara i državnika, već da samo naznači osnovne pravce njegovog rada na polju ekonomije i novog ekonomskog sistema, koji je u nas počeo da se razvija 50-tih godina kao negacija državno-administrativnog sistema.

U članku Konstituisanje sovjetske federacije 1917—1922, (str. 211—275) Dr Savo Živanov je postavio sebi zadatak da, na bazi sovjetske i naše literature o ovom pitanju, istraži i otkrije zakonitosti pod kojima se odvijao proces stvaranja sovjetske federacije u naznačenom periodu. U članku se podvlači da je izgradnja Ruske Federacije na bazi autonomnosti naroda koji u njoj žive prošla kroz više perioda, ali autor se zadržava samo na obradi prvog perioda (1917—1922), koji posmatra kroz tri faze: izgradnji autonomnih jedinica, obrazovanje sovjetskih republika i funkcionisanje federativne države do 1922. godine.

U želji da časopis tematski i sadržajno unaprijedi Redakcija **Priloga** je odlučila da od broja 9. otvori novu rubriku — Okrugli sto **Priloga**, gdje bi se okupljali istaknuti stručnjaci i specijalisti koji se bave raznim naučnim disciplinama koje doprinose razvoju socijalizma i socijalističke misli u jugoslovenskim pa i međunarodnim okvirima.

Predmet ove rubrike u **Prilozima** br. 9. bila je studija Pere Morače, Jugoslavija 1941, o čijim je kvalitetima i dometima, metodu obrade, slabostima i propustima itd. govorilo više historičara koji se bave sličnom ili bliskom tematikom. Živa, zanimljiva i plodna diskusija potvrđuje da ovu formu rada treba nastaviti i ubuduće kao prilog razvoju historio-grafske kritike.

U rubrici — Dokumenti i građa — najprije sovjetski historičar Z. J. N. Ščerbakov govori o jednom značajnom izvještaju vođstva Jugoslovenskog revolucionarnog komunističkog saveza »Pelagić«, koji je nastao 15. marta 1919. godine, a zatim dr Orde Ivanovski komentariše i donosi u kopiji tekst pozdravnog pisma Georgi Dimitrova — upućenog Centralnom komitetu Makedonskog narodnog saveza u Detroit 1934. godine.

Fizionomiju **Priloga**... upotpunjuju osvrti Branka Petranovića, o predhodnoj sintezi 1941; Dobrina Mičeva, o objavljenim djelima Georgi Dimitrova u Bugarskoj; Momčila Zečevića, o XVI kongresu historičara Slovenije i Ivana Križnara o Francu Klopčiču.

U rubrici-kritike i prikazi — date su ocjene knjige Pere Damjanovića, Tito pred temama historije (V. Đuretić); Ivana Jelića, Komunistička partija Hrvatske 1937—1941 (M. Konjević); Ferde Čulinovića, Okupatorska podjela Jugoslavije (B. Petranović) i Ž. Protića, M. Vesovića i M. Matića, Socijalistički radnički pokret i KPJ 1867—1941 — Bibliografija (S. Cvetković).

Branislav Ilić i Vojislav Ćirković, bez sumnje, uložili su veliki trud dok su sačinili hronologiju života i revolucionarne djelatnosti Josipa Broza Tita za period 1945—1972. Izgradili su ukupno 1.753 jedinice o Titovoj aktivnosti u naznačenom periodu i sistematizovali ih hronološkim redom. Šteta je što hronologija nema nikakvog predgovora da bi se vidjeli principi njene izrade.

Prilozi... br. 9 se završavaju bibliografijom knjiga i brošura o Josipu Brozu Titu, koju je sastavila Arsa Lazarević. Bibliografija obuhvata 182 bibliografske jedinice, koje potiču od raznih autora iz 30 država.

Desetogodišnje izlaženje **Priloga** za historiju socijalizma svakako je pogodna prilika da se daju i neki drugi podaci o ovoj, po mnogo čemu jedinstvenoj reviji u našoj historiografiji.

Sve brojeve časopisa uređivao je, sa manjim izmjenama, redakcijski kolegijum na čelu sa dr Perom Damjanovićem. U proteklom vremenu oko časopisa je okupljeno 149 domaćih i stranih autora koji se bave različitim disciplinama. Pored angažovanja istaknutih imena naše i strane nauke, Redakcija je pružila šansu i većem broju mlađih sarad-

nika koji su tek posezali u oblast naučnog stvaralaštva. Zahvaljujući, pored ostalog, i Redakciji, neki od njih već su daleko od početka. Dosada je u **Prilozima** objavljen 61 članak i rasprava, 49 saopštenja, 58 osvrti i prikaza, 26 dokumenata i sjećanja, 23 informacije o naučnim skupovima; štampana je hronologija najvažnijih događaja o društveno-političkom razvitku socijalističke Jugoslavije (1943—1968); o odnosu Jugoslavije sa socijalističkim zemljama (1948—1953); zatim hronologija o životu i revolucionarnoj djelatnosti Josipa Broza Tita. U **Prilozima**... su objavljene i bibliografije knjiga i brošura o Prvoj internacionali, oktobarskoj revoluciji, radničkom pokretu i KPJ, J. B. Titu u stranoj literaturi itd. Od objavljenih članaka i rasprava 33 se odnose na međunarodni radnički pokret u XIX i XX vijeku, 20 na jugoslovenski radnički pokret u naznačenom periodu, 1 na sindikalni pokret i 7 na istoriju socijalizma. Dakle, na preko 5.360 stranica teksta koliko ukupno zapremaju svi do sada objavljeni brojevi **Priloga**... piše se o različitim pitanjima iz veoma burne, ali nedovoljno proučene istorije radničkog i socijalističkog pokreta.